

Farg‘Ona Vodiysi Hunarmandchiligi Maktabi An‘analari

Baxtiyor Asqarovich Ruzinov¹, Mamadjonova Shahlo To‘ychiboy qizi²

Annotatsiya: O‘zbekistonning gavhari deb atalmish Farg‘ona vodiysi hududi o‘zining qadimiy shaharlari, bepoyon dalalari, me‘moriy obidalari, go‘zal bog‘lardagi shirin - shakar mevalari, Chust pichoq va do‘ppilari, Marg‘ilon do‘ppilari, Shahrixon pichoqlari, ipakli matolari atlaslari, adrasi, shoyi, beqasamlari kabi hunarmandchilik mahsulotlari bilan mashhurdir.

Kalit So‘Zlar: Kulol, unsur, amaliy bezak, dastgox, angob, sir, xal, simobdon, usta-shogird, simmetriya.

Bizga tarixdan ma‘lumki o‘zbek xalq amaliy bezak san‘ati o‘zining qadimiyligi, madaniyatining bebaho hamda serqirraligi bilan butun dunyoda o‘z o‘rniga ega bo‘lib kelmoqda. Buni albatta hozirgi kungacha o‘z me‘moriy obidalarini saqlanib qolgan qadimiy shaharlardagi har bir tarixiy obida, har bir xalq amaliy bezak san‘ati namunasi ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan takrorlanmas, bebaho san‘at asarlari bo‘lib, jahon madaniyati durdonalari qatorida o‘z o‘rniga ega. Jumladan ko‘p asrlar mobaynida orttirilgan moddiy, madaniy va ma‘naviy boyligimiz, xususan, o‘zbek xalq amaliy bezak san‘atining eng ko‘p rivojlangan naqqoshlik, ganchkorlik, yog‘och o‘ymakorligi, toshtaroshlik, suyak o‘ymakorligi, kandakorlik, pichoqchilik, zargarlik, kashtachilik kabi turlari saqlanib qolganligini guvohi bo‘lamiz.

Amaliy – badiiy bezak san‘ati – o‘z nomiga ko‘ra amaliyotda, ya‘ni turmushda qo‘llaniladigan bezak san‘ati ma‘nosini anglatadi. Amaliy – badiiy bezak san‘ati turli xil buyumlar, ko‘chalar, maydonlar, o‘quv-tabiiy muassasalar, moddiy inshootlarni badiiy bezatish bilan bog‘liq. Shuningdek, u insoniyat turmushida shunchalik keng qo‘llaniladiki, usiz turmushni tasavvur etish qiyin. Amaliy – badiiy bezak san‘ati idish-tovoqlar, kiyim kechaklar, gazmollar bezagi va boshqa turli bezaklarda qo‘llaniladi. Amaliy-bezak san‘ati nihoyatda qadimiy bo‘lib, u kishilarning mehnat faoliyatlari va ehtiyojlari bilan bog‘liq holda paydo bo‘lgan. Xalq amaliy san‘ati juda qadim zamonda paydo bo‘lib, xalq hunarmandchiligi tarzida rivojlanib san‘atning eng qadimgi rivojlangan va barhayot turi bo‘lib kelgan. Amaliy bezak san‘at buyumlari, birmuncha erkin ijodkor tafakkuri mahsuli sifatida yaratiladi va u tevarak atrofga fayz kiritishga qaratilgan bo‘ladi.

Kulolchilik san‘ati mahsulotlari qora loydan mo‘‘jizakor go‘zallik yaratgan Sharqning eng qadimiy hamda navqiron san‘atidir. Bu qora loy, sahovat, halollik, ezgulik timsolidir. Tuproq insonlarning barcha ehtiyojni o‘z zimmasiga olgan farovonlik, to‘kinlik, rizq-ro‘z, go‘zallikning eng oliy ko‘rinishi san‘atining zaminidir. O‘zbek kulolchiligi uzoq tarixga, ajoyib an‘analari, shakl, mazmun, ijodiy jarayon va o‘ziga hos uslubga ega. Kulolchilik hunari loydan, piyola, kosa, tovoq, ko‘za, lagan, hurmacha, tog‘ora, hum, tandir, buyum, o‘yinchoqlar, qurilish ashyolari, qoshinburishlik, metal eritish qoliplarini va boshqalar tayyorlanadigan soha bo‘lib, u uzoq tarixga ega. Tuproq jahonning hamma erlarida bo‘lgani uchun qulolchilik keng tarqalgan bo‘lib, keyinchalik loydan yasalgan idish-tovoqlarni mahsus o‘choq hamda humdonlarda pishirganlar. VIII-XII asrlarda qulolchilik O‘rta Osiyoda yaxshi rivojlangan. XIV asrdan boshlab O‘rta Osiyo teritoriyasida kulolchilik tez sur‘atlar bilan rivojlandi. O‘rta Osiyoda suvga bo‘lgan ehtiyoj katta bo‘lgani uchun sopol idishlarni tez sur‘atlar bilan ishlab chiqarishga ehtiyoj sezildi. Asrlar osha ularning shakli va bezagi nafislana bordi. Ustalar turli-tuman kulolchilik buyumlarini yasashdan tashqari ularni yuksak did bilan bezay boshladilar. XIX asrda O‘rta

¹ Namangan davlat universiteti san‘atshunoslik fakulteti, «Amaliy san‘at va rangtasvir» kafedrasini o‘qituvchisi abruz@mail.ru

² Namangan davlat universiteti, san‘atshunoslik fakulteti «Amaliy san‘at va rangtasvir» yo‘nalishi, II bosqich talabasi shahlomamadjonova087@gmail.com

Osiyoda tojik va o'zbek xalqlari o'rtasida kulolchilik juda keng rivojlanib turli kulolchilik markazlari paydo bo'ldi.

Jahongir Amir Temur O'rta Osiyo xalqlarini birlashtirish orqali milliy madaniyatimizning yo'q bo'lib ketishiga, balki qo'shni yurtlarning rivojlangan madaniyatini, ilmiy salohiyatini, xalq amaliy san'ati va boshqa san'at turlarini uyg'unlashtirish, olib kelish orqali aloqalarimizni rivojlantirdi. Va xalqimizning madaniyati, san'ati, shu jumladan, Samarqandga yirik-yirik san'atkorlar, shoiru-ulamolarni, hunarmandu-ustalarni to'plab ko'plab jom'e masjidlar, madrasalar, xonaqolar, karvonsaroylar va boshqa ulkan inshootlar qurdiridi.

Shuningdek ushbu xalq amaliy bezak san'ati turlarining turli davrlarda turli xalqlar tomonidan bosqinchiliklari oqibatida ham xalqimiz o'z milliy hunarmandchilik namunalarning, ya'ni har bir xalq amaliy san'at ustalari o'zining o'ziga xos maktablarini yaratgan ustalar tomonidan o'z kasbining mohir ustasi, yaratuvchisi bo'lish bilan birga o'z mahsulotini texnologiyasi va tayyorlash sir asrorlarini usta-shogird analari bilan kelajak avlodlarga qoldirib kelishayotganligi buning yorqin namunasidir. Lekin shu bilan birgalikda eng ko'p bizning milliy qadriyat va an'alarimizni, osori atiqalarimizni oyoq osti qilgan, bebaho milliy xalq amaliy san'ati namunalari hamda buyuk allomalarimiz tomonidan bitilgan qo'lyozma kitoblarimizni sobiq Sho'ro tuzumi davrida talon-taroj qilib tashib ketilishi, shu bilan milliy urf-odat va qadriyatlarimizning asta-sekin yo'qolib qetish havfini tug'dirgan edi.

Mustaqillik sharofati bilan bugungi kunda yurtimizda xalqimizning asrlar bo'yi qadoq qo'llari bilan yaratgan ijodiy mehnati natijasida yaratilgan amaliy bezak san'atini ko'z qorachigiday saqlash, qadrlash, ulardan amaliy foydalanish, ular orqali yoshlar estetik didini o'stirish hamda yuksak madaniyatli kishilar qilib tarbiyalashga keng imqoniyatlar yaratilmoqda. Buning misolida huqumat tomonidan bir qancha Qonun va qarorlar qabul qilinib o'zining ijobiy samaralarini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, Prezidentimizning 2017 yil 17 noyabrdagi **“Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish, hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida”**gi farmoni oilaviy tadbirkorlik, hunarmandchilik bilan shug'ullanayotgan insonlarga shart-sharoitlar yaratishda keng imkoniyatlar eshigini ochdi. Jumladan unda O'zbekiston xalqlarining boy madaniy merosi va tarixiy an'alarini to'liq saqlab qolish va ko'paytirish, milliy hunarmandchilik, xalq badiiy va amaliy san'atini yanada rivojlantirish, hunarmandchilik faoliyati bilan shug'ullanuvchi fuqarolarni har tomonlama ko'llab-quvvatlash bo'yicha maqsadli va kompleks chora tadbirlarni amalga oshirish, shu asosda aholi, ayniqsa yoshlar, ayollar va kam ta'minlangan oilalar bandligini ta'minlash maqsad qilib qo'yilganligini ko'ramiz. Hamda qulolchilik mahsulotlari turizm salohiyatining ham asosiy bo'g'inlaridan biri ekanligi inobatga olinib, 2019 yildan boshlab NamDUning san'atshunoslik fakulteti qoshida kulolchilik bo'limiga talabalar qabul qilindi. Bu bilan milliy qadriyatlarimizni, an'alarimizni yana bir bor dunyo yuzini qayta ko'rishiga imqon yaratilganligini yorqin namunasidir. Qulolchilik san'ati ham amaliy san'atning rivojlangan turlaridan biridir. O'zbekiston **kulolchilik san'atining** eng boy merosini saqlab qolgan maskan hisoblanadi, chunki zamonaviy an'anaviy va noan'anaviy kulolchilik san'ati (XIX asrda tarixan shakllangan) vakillarida mahalliy madaniyatning tarixiy qatlamlariga qiziqishlari kuzatilmoqda.

O'zbekistonda qadimdan har vohaning hunarmandchilik markazlari vujudga kelib shakllangan. Axsiket — Farg'onadagi katta shaharlardan biri sifatida IX-X asrdagi Axsiketning sirlangan badiiy kulolchiligi go'zallik namunasi sifatida oq fondagi nafis shakllarda ishlangan. Ishlab chiqarish uslubi bo'yicha kulolchilik ikkita asosiy turlarga bo'lingan – sirlangan va sirlanmagan. Sirlanmagan kulolchilik qadim tarixga ega. VIII asr oxiri – IX asr boshida Movarounnahr shaharlarida sirlangan kulolchilik keng tarqalgandi. IX-XVIII asrlarda ushbu uslub badiiy kamolikka va yuqori texnologik sifatga ega edi. Farg'ona vodiysida asosiy qulolchilik maktablari va markazlar tashkil topdi, bunda qulolchilikda an'anaviy moviy rangdagi ishqorli sir tayyorlash yo'lga qo'yilgan, ammo ular o'ziga xos bezak-naqshlari va buyumlarning xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Badiiy kulolchilik san'ati har tomonlama qo'llab-quvvatlanmoqda va targ'ib etilmoqda, uning yanada rivoj olishi uchun qulay sharoitlar yaratilmoqda. Shu maksadda respublikamiz xukumatining kator xujjatlari Vatanimizning har tomonlama jahon andozalari asosida rivojlanishga karatilmokda. Jumladan, yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda madaniyatimiz, kadriyatlarimiz, milliy san'atimiz namunalaridan, ota-bobolarimiz tomonidan

yaratilgan va butun jahonga mashhur bo'lgan ajoyib san'at namunalaridan keng foydalanishga katta ahamiyat berilmokda. Ajdodlarimiz tajribalari yoritilgan adabiyotlarni ham etarli deb bo'lmaydi. Bundan tashqari ajdodlarimiz boy tajribalarini hozirda hunar o'rgatilyotgan joylarda chunonchi: oliy o'quv yurtlari, o'rta maxsus kasb-hunar ta'lim muassasalarida, shaxsiy usta-shogird asosida o'rgatilyotgan ustaxonalarda, qo'shimcha ta'lim muassasalarida usta va shogirdni sharqona odobi to'liq o'rgatilmaligi o'quvchi-yoshlarimizni ahloq-odobiga va bilim darajasiga, umuman ular ma'naviyatining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatilyotganligining guvohi bo'lamiz. Shuning uchun ajdodlarimiz qoldirgan ma'naviy merosidan to'g'ri va unumli foydalanish lozim. Shunda ajdodlarimiz ma'naviy merosiga bo'lgan hurmat-e'tibor kuchayadi hamda o'z yurtiga bo'lgan mehri oshadi. Qisqa qilib aytib, tuproq qadim zardushtiy avlodlarimizning "Avesto" kitobida keltirilgan to'rtta unsur (olov, tuproq, suv, havo) dan biri hisoblanadi. Aytish joiz bo'lsa, Xudo Odam Atoni ham tuproqdan yasab jon kiritgan ekan. Shuning uchun tuproqdan yasalgan sopol ham insoniyat, hayvonot va nabotot uchun ham ahamiyatlidir.

Mustaqillik davrida kulolchilik ustaxonalari qaytadan tashkil etilib, unda usta shogird maktab va o'quv ishlab chiqarish markazlari tashkil etilib u erda xalq amaliy san'ati ustalari shu qatori kulollar tayyorlaydigan kurslar tashkil etildi. Qadimiy an'anaviy kulolchilik maktablarining bezash ishlari bilan amaliy tarzda texnologik sir-asrorlarini mashhur kulollar yoshlarga sidqidildan o'rgata boshladilar. Farg'ona vodiysida kulolchilikning an'anaviy badiiy va ishlab chiqarish usullari qayta tiklanib, sirli kulolchilik mahsulotlarini tayyorlash yo'lga qo'yildi. Yoshlar o'rtasida hunarmandchilikni rivojlantirish va "Usta-shogird" maktabi faoliyatini muvofiqlashtirish yurtimizning boy madaniy merosi va tarixiy an'analarini to'liq saqlab qolish va rivojlantirish, milliy hunarmandchilik faoliyatini kengaytirish maqsadida so'nggi yillarda Rishton kulolchilik maktabi yanada rivojlandi. Usta Ibrohimjon Komilov, Bobojon Nishonov, Hakimjon Sattorov, Rustamjon Usmonov, Alisher Nazirov, Sharofiddin Yusupov, Tohirjon Haydarov hamda G'urumsaroy kulolchilik maktabi namoyondalaridan Maqsutali Turobov, Vahobjon Buvaev singari mashhur kulollar o'zlari yaratgan kulolchilik mahsulotlari bilan barchani hayratga solib o'z maktablarining davomiyligini ta'minlashmoqda.

Ularning sayi harakatlari tufayli o'ziga xos kulolchilik maktablarini qayta rivojlantirib, xalq amaliy bezak san'atida o'z asarlarini yaratish bilan birgalikda ajoyib shogirdlar etkazib berishayotganligi quvonarli holdir albatda. Farg'ona kulolchilik maktablari boshqa shaharlar kulolchilik maktablaridan o'ziga xos usuli, naqsh kompozitsiyasi, koloriti, dinamikligi bilan kishilarda alohida o'rin tutadi. Jumladan yangi avlod vakillaridan esa asosan Toshkent maktabi kulolchiligi maktabini uyg'unlashuvini ko'rishimiz mumkin. Chunki asosan oliy ta'lim poytaxt oliy o'quv yurtlarida bo'lganligi sababli yosh avlod vakillari kulolchilikning umumlashgan holdagi maktabga xos bo'lgan keng ko'lamlilarni egallab milliy qadriyatlarimizni qaytadan jahon hamjamiyatida e'tirof etilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Prezidentimizning 2017 yil 17 noyabrdagi "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish, hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni
2. Xalq me'morchiligi. D.Nozilov. Toshkent-1982. "Fan" nashriyoti
3. Loyihalash. X.Umarov. Toshkent-2018. "INFO CAPITAL GROUP"
4. Ruzinov, B., & Abdullayev, A. (2021). Ko'hna Axsikent. *Obuqestvo i innovatsii*, 2(2/S), 692-698.
5. Ro'zinov, B. A., Nuriddinov, B. X., & Karimboyev, X. Q. O'. (2021). Moddiy madaniy meros ob'ektlari orqali talabalarning milliy qadriyatlarimizga bo'lgan mehrini uyg'otish. *Academic research in educational sciences*, 2(3), 99-108.
6. Ruzinov, B. A. (2022). Akhsikent Earthquake. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 9, 209-212.
7. Ro'zinov, B. A., Nuriddinov, B. X., & Umarov, X. (2021). Farg'ona vodiysi amaliy san'atining ta'lim tarbiyadagi O'RNI. *Academic research in educational sciences*, 2(3), 117-123.

8. Qozoqov T, R. B., & Vohidov, A. (2020). Buyuklarga beshik bo'lgan Axsikent yohud Farg'ona allomalari. *Toshkent: Navro'z*.
9. Ro'zinov, B., Rejabova, S., & Ismoilov, Yu. (2013). Qosimov A. Namangan viloyati madaniy merosi. *Namangan: Namangan*.
10. Ro'zinov, B., & Rajabova, S. (2006). Namangan viloyati madaniy merosidan lavhalar. *Namangan nashriyoti*.
11. Qozoqov, T., Ruzinov, B., & Vohidov, A. (2018). Ibrat nigohidagi Axsikent. *Toshkent: Navroz*.
12. Qozoqov T, R. B., & Vohidov, A. (2018). Ibrat nigohidagi Axsikent. *Toshkent: Navro'z*.
13. Ismoilov, Yu., & Ro'zinov, B. (2013). Axsikent-qadimgi farg'ona poytaxti. *Namangan: Namangan nashriyoti*.
14. Ruzinov, B. A. (2023). Tasviriy san'at rivojlanish tarixi va bugungi kundagi ahamiyatli jihatlarini o'rganish va taxlil qilish. *Models and methods for increasing the efficiency of innovative research*, 2(19), 1-8.
15. Ruzinov, B. A. (2022). Fargona vodiysi amaliy sanati. *Journal of new century innovations*, 10(3), 70-74.
16. Nuriddinov, B., & Ruzinov, B. (2021). Namangan, the City Of Flowers. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, 3(01), 35-38.

